

С. Якимова

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
канд. юрид. наук, доц.
кафедри кримінального права і процесу

ОКРЕМІ АСПЕКТИ МЕТОДИКИ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ З НЕПОВНОЛІТНІМИ ПРАВОПОРУШНИКАМИ

© Якимова С., 2016

Розглянуто особливості індивідуальної профілактики правопорушень неповнолітніх та методику її реалізації. Акцентується увага на специфічних принципах, ієрархічності заходів, методів діяльності різного рівня спеціальних суб'єктів профілактики правопорушень неповнолітніх.

Доведено доцільність розмежовувати методи вивчення особистості неповнолітнього правопорушника з метою подальшої профілактики правопорушень, а також безпосередньо методи індивідуальної профілактики, з'ясована сутність відповідних методів, наведено рекомендації щодо їх продуктивної реалізації.

Увага акцентується на пріоритетності використання психолого-педагогічних засобів виховного впливу на неповнолітніх правопорушників.

Ключові слова: методи, неповнолітній, правопорушення, профілактика, особливості, виховання, навчання.

С. Якимова

ОТДЕЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ МЕТОДИКИ ИНДИВІДУАЛЬНОЙ ПРОФИЛАКТИКИ С НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИМИ ПРАВОНАРУШИТЕЛЯМИ

Рассмотрены особенности индивидуальной профилактики несовершеннолетних и методика ее реализации. Акцентируется внимание на специфических принципах, иерархичности мероприятий, методов деятельности специальных субъектов профилактики правонарушений несовершеннолетних различного уровня.

Доказана целесообразность разграничивать методы изучения личности несовершеннолетнего правонарушителя в целях дальнейшей профилактики, а также непосредственно методы индивидуальной профилактики, выяснена сущность соответствующих методов. Приведены рекомендации по их продуктивной реализации.

Акцентируется внимание на приоритетности использования психолого-педагогических средств воспитательного воздействия на несовершеннолетних правонарушителей.

Ключевые слова: методы, несовершеннолетний, правонарушения, профилактика, особенности, воспитание, обучение.

SOME ASPECTS OF THE INDIVIDUAL METHODS OF PREVENTION OF JUVENILE OFFENDERS

In the article the features of individual prevention of juvenile delinquency and method of implementation. The attention to specific principles, hierarchy management, methods of different levels of special prevention of juvenile delinquency.

The expediency distinguish methods of studying juvenile offender in order to further the prevention of it, and immediately the individual methods of prevention. The article revealed the essence of appropriate methods. Recommendations for their productive implementation.

The attention to the priority use of psychological and educational facilities educational influence on young offenders.

Key words: methods, minor offenses, prevention, characteristics, education and training.

Постановка проблеми. Неповнолітні – це не лише духовний, інтелектуальний і матеріальний потенціал майбутнього суспільства. За результатами сучасних кримінологічних досліджень, понад половина (53 %) професійних злочинців свій перший злочин вчинили у віці 14–16 років; 39 % – у віці 17–18 років [1, с. 41]. Відтак вчинення неповнолітніми правопорушень і особливо кримінально караних завжди викликає значний резонанс і занепокоєння у громадськості. Заходи профілактики щодо неповнолітніх мають найбільшу ефективність. Перебуваючи на стадії формування особистості, неповнолітні правопорушники краще, ніж дорослі, піддаються перевихованню, що дає змогу усунути дефекти у їх соціалізації. У зв'язку з цим у Міністерстві соціальної політики України розроблено чимало програм, адресованих неповнолітнім, що перебувають у конфлікті з законом (“Управління гнівом”, “Будь незалежним”, “Вчимося бути здоровими”, “Зупинись – посміхнись”, “Вчимося керувати емоціями”, “Сходинки”, “Вибір до змін”, “Будуємо майбутнє разом” [2]). У складі Національної поліції України сьогодні сформовано нові підрозділи, т. зв. “шкільні поліцейські”. До того ж ці та інші прогресивні новації будуть результативні лише за умови належного методичного забезпечення профілактичної діяльності з цією категорією правопорушників. При цьому центральною ланкою цього виду соціальної практики має стати індивідуальна робота з неповнолітнім правопорушником, який потребує особливого підходу до розроблення адресних заходів профілактики, коректного вибору форм та методів індивідуальної роботи.

Отже, удосконалення методики індивідуальної профілактики з неповнолітнім правопорушником сприятиме зниженню рівня вчинюваних злочинів цією категорією осіб, а також знизить ступінь суспільної небезпеки злочинності в Україні у майбутньому.

Аналіз дослідження проблеми. Різні аспекти профілактичної роботи з неповнолітніми правопорушниками частково досліджувалися у працях Ю. А. Абросимової, І. І. Андріїва, Г. А. Аванесова, Ю. М. Антонян, В. С. Батиргарєвої, М. А., Білоконь, О. І. Бугера, О. М. Ведерникової, В. В. Голіни, Б. М. Головкина, Н. М. Градецької, І. М. Даньшина, О. М. Джузи, А. І. Долгової, В. С. Ф. Денисова, Г. В. Дідківської, В. П. Ємельянова, А. Є. Жалінського, А. П. Закалюка, А. Ф. Зелінського, К. Є. Ігошева, М. В. Костицького, В. М. Кудрявцева, Н. Ф. Кузнецової, В. В. Лунєєва, Г. М. Мінковського, Г. Г. Мошака, О. Б. Сахарова, О. Стеблинської, В. Я. Тація, А. П. Тузова, В. О. Тулякова, В. І. Шакуна, О. М. Яковлева, Н. В. Яницької, А. О. Ярового та ін. Але аналізу методики індивідуальної профілактики правопорушень неповнолітніх достатньої уваги не приділено.

Мета роботи – удосконалення методики індивідуальної профілактики, зважаючи на вікові особливості неповнолітніх правопорушників, а також соціальна несформованість їхньої особистості.

Виклад основного матеріалу. Індивідуальна профілактика передусім скерована на особу, її негативні нахили, поведінку, на мікросередовище, що формує чи сприяє подальшому розвитку цих негативних якостей, властивостей та ознак у структурі особистості правопорушника. Метою індивідуальної профілактики правопорушень (злочинів), зокрема неповнолітніх, є зміна їхньої антисуспільної поведінки на законслухняну.

Як системна діяльність, індивідуальна профілактика з неповнолітніми правопорушниками повинна спиратися на такі ключові принципи:

- взаємозв'язок профілактичних заходів з вирішенням загальносоціальних проблем неповнолітніх та молоді;
- вузька спеціалізація суб'єктів профілактики, зважаючи на досконале володіння навиками у галузі педагогіки, дитячої психології і психіатрії;
- гнучкість форм і методів виховно-профілактичної роботи з урахуванням різних соціальних категорій і вікових груп неповнолітніх, а також їх національних та етнічних традицій, регіональних особливостей;
- гуманне ставлення до неповнолітніх і неприпустимості приниження їхньої честі і гідності, жорстокого поводження, незважаючи на соціальну занедбаність;
- підтримка сім'ї та взаємодія з нею у питаннях реалізації індивідуальної справи профілактики правопорушень;
- застосування методів виховання і переконання (заходи примусу застосовуються у крайньому випадку, коли менш жорсткі заходи не дали бажаного профілактичного результату);
- гласності, що означає систематичне інформування про стан правопорушень серед неповнолітніх, роботу спеціальних суб'єктів профілактики [3, с. 194].

Неповнолітній правопорушник як об'єкт індивідуально-профілактичного впливу підпорядковується профілактичному впливу ієрархічно, у міру того, як діяльність суб'єктів порівняно нижчого рівня виявилась неефективною. Відтак залежно від ступеня розвитку протиправної поведінки неповнолітнього виокремлюють такі групи суб'єктів індивідуальної профілактики:

- суб'єкти первинної соціальної профілактики (дитячі садки, школи, установи додаткової освіти, медичні установи тощо), діяльність яких спрямована на забезпечення адекватної соціалізації основної маси дітей, реалізацію їхніх прав та законних інтересів;
- суб'єкти первинної спеціальної профілактики, які надають допомогу уже соціально дезадаптованим дітям та дітям, які опинилися у скрутній життєвій ситуації (наприклад, притулки, центри соціально-психологічної реабілітації дітей; соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка), центри медико-соціальної реабілітації дітей закладів охорони здоров'я). Цей рівень системи профілактики працює з дітьми, які характеризуються підвищеним ризиком вчинення правопорушень (злочинів);
- суб'єкти спеціальної вторинної профілактики (насамперед кримінальна міліція у справах дітей, відкриті та закриті спеціальні навчально-виховні заклади), які повинні здійснювати ресоціалізацію неповнолітніх правопорушників та дітей, які вчинили суспільно небезпечні діяння, до досягнення віку настання кримінальної відповідальності;
- суб'єкти кримінально-правової та кримінально-виконавчої профілактики (виховні колонії, центри соціальної адаптації, піклувальні ради тощо), головним завданням яких є попередження рецидивної злочинності неповнолітніх [4, с. 24–25].

При цьому у межах індивідуальної профілактики суб'єкти діють узгоджено.

До специфічних *методів вивчення неповнолітніх* правопорушників, зокрема, варто зарахувати:

1. Метод спостереження, за допомогою якого виявляють домінуючі риси характеру неповнолітнього, що враховується під час прогнозування його поведінки у конкретній ситуації.
2. Метод вивчення – полягає у дослідженні результатів фізичної та інтелектуальної праці неповнолітнього, його нахилів, здібностей, захоплень тощо. Результати такого вивчення мають

братись до уваги, коли необхідно переорієнтувати поведінку підлітка із суспільно небезпечної на суспільно схвальну, з урахуванням його особистих уподобань (спорт, музика, малювання тощо).

3. Метод бесіди – дає змогу з'ясувати ставлення неповнолітнього правопорушника до оточуючих, соціальних цінностей, важливих суспільних подій, до власної поведінки.

4. Біографічний метод, що полягає у зборі, аналізі, узагальненні матеріалів, які характеризують життєвий шлях і розвиток психологічних властивостей неповнолітнього правопорушника, дає змогу виявити глибинні мотиви його протиправної поведінки. Джерелами такої інформації можуть стати: автобіографії, заяви; документи до вступу у вищі навчальні заклади; характеристики; листи, щоденники (у виняткових випадках з дозволу самого неповнолітнього).

5. Метод експерименту – полягає у штучному створенні умов з метою прогнозування поведінки неповнолітнього у реальній ситуації. Цей метод застосовується у виняткових випадках, вкрай обережно та з обов'язковим залученням психолога, педагога.

6. Метод експертних оцінок – передбачає залучення експертів у галузі вікової психології, педагогіки, педіатрії, коли необхідно отримати додаткову інформацію, яка дасть змогу уточнити заходи та методи профілактики по відношенню до конкретної особи.

За результатами вивчення особистості неповнолітнього можуть використовуватися такі *спеціальні методи індивідуальної профілактики неповнолітнього*:

1. Метод формування суспільної свідомості – застосовується у разі переконання підлітка в необхідності відмовитися від помилкових поглядів, уявлень з метою формування суспільно схвальних переконань, поведінкових норм для повсякденного використання.

2. Метод прикладу – має на меті стимулювати поведінку неповнолітнього до аналогічної діяльності або ж, навпаки, утриматися від подібної поведінки. Зокрема, як позитивний приклад варто обирати лише ту особу, яка є авторитетною для неповнолітнього, з яким проводиться профілактична робота.

3. Метод формування навичок соціально корисної поведінки – передбачає тренування та розвиток позитивних якостей, зразків поведінки у типових ситуаціях роз'ясненням доцільності такої поведінки, а також завдяки наданню допомоги, здійснення систематичного контролю.

4. Метод передачі інформації полягає в ознайомленні соціально занедбаного неповнолітнього з нормами моралі, права, правилами співжиття, спілкування зі старшими та однолітками, що сприятиме його подальшій соціалізації.

5. Метод переконання – повинен застосовуватися на емоційному рівні і розвивати самокритичність та активізувати інтелектуальну діяльність неповнолітнього з метою усвідомлення небезпечних наслідків та переосмислення своєї негативної поведінки [5, с. 82–82].

На практиці реалізація індивідуальної профілактики щодо неповнолітнього правопорушника складається з таких послідовних етапів, як:

1) ретельне вивчення неповнолітнього за спеціальною програмою з метою виявлення психологічних особливостей, яскраво виражених рис характеру, захоплень, уподобань, негативних якостей, кола спілкування, складу сім'ї, сімейно-побутових умов тощо;

2) розробка анкети, яку неповнолітній має заповнити особисто;

3) розроблення індивідуальної програми профілактики на підставі узагальнених даних про неповнолітнього.

Для одержання ретельніших даних доцільно запропонувати заповнити класному керівнику психолого-педагогічну характеристику на підлітка, з яким проводитиметься профілактична робота. За умови добре розвинених вольових якостей завершальним етапом індивідуальної профілактики правопорушень (злочинів) неповнолітніх має бути самовиховання. Як зазначав А. Г. Ковальов, самовиховання повинно охоплювати: 1) виділення й накопичення позитивного досвіду; 2) надання можливості проявити себе з позитивного боку; 3) розвиток і коригування позитивних якостей особистості в результаті протистояння позитивного з негативним та постійна підтримка позитивного, тривалі вправи щодо засвоєння нових соціально схвальних форм поведінки [6, с. 34–35]. Самовиховання неповнолітнього потрібно розпочинати з виконання посильних для нього завдань (навчальних, трудових, виховних, з навиків культури поведінки, вироблення

вольових якостей тощо), що зміцнить віру дитини у можливість зміни на краще у його особистому житті. На цьому етапі велика роль належить педагогу-психологу, який повинен допомогти неповнолітньому самому розібратись у своїх позитивних і негативних якостях та “побороти” недоліки.

Висновки. Підсумовуючи, варто зазначити, що індивідуальна профілактика неповнолітніх правопорушників має свої особливості, зумовлені соціальною незрілістю, фізичною та психологічною несформованістю особистості у віці до 18 років. Усе це вказує на пріоритетність використання психолого-педагогічних засобів виховного впливу на неповнолітніх правопорушників, які проявляються у доборі специфічних методів вивчення неповнолітніх правопорушників, а також методів профілактики з неповнолітніми правопорушниками.

1. Тайбаков А. А. *Проблемы предупреждения и профилактики корыстной преступности: учеб. пособ.* – Петрозаводск: Изд-во Петрозаводского гос. ун-та, 2000. – 51 с. 2. Банк програм для неповнолітніх у конфлікті з законом [Bank programs for juveniles in conflict with the law] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article%3bjsessionid=C21A2E10B48705B403FD1EF6A8331C21.app1?art_id=188897&cat_id=188896/. 3. Миненок М. Г., Миненок Д. М. *Корысть. Криминологические и уголовно-правовые проблемы.* – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 367 с. 4. Коновалова А. И. *Роль государственной политики у предупреждении преступности несовершеннолетних // Вестник МГОУ.* – 2012. – № 3. – С. 21–28. 5. Костицкий М. В., Настюк М. И. *Особенности профилактики правонарушений учащейся молодежи.* – Львов: Редакционно-издательская группа Львовского госуниверситета, 1983. – 86 с. 6. *Особенности профилактической работы с несовершеннолетними.* – К.: РИО МВД УССР, 1978. – 80 с.

REFERENCES

1. Taybakov A. *Problemy preduprezhdeniya u profylaktyky korystnoy prestupnosti [Problems of the prevention of crime and prevention of mercenary].* Petrozavodsk, “Petrozavodskyy gosudarstvennyy unyversytet” Publ, 2000. 51 p. 2. Bank prohram dlya nepovnlitnikh u konflikti z zakonom [Bank programs for juveniles in conflict with the law] [Elektronnyy resurs]. Rezhym dostupu: http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article%3bjsessionid=C21A2E10B48705B403FD1EF6A8331C21.app1?art_id=188897&cat_id=188896/. 3. Mynenok M., Mynenok D. *Korust'. Krymynolohycheskye y uholovno-pravovye problemy [Avarice. Criminological and criminally-legal problems].* Saint-Petersburg, “Yurydycheskyy tsentr Press” Publ, 2001. 367 p. 4. Konovalova A. *Rol' gosudarstvennoy polytyky v preduprezhdenyy prestupnosti nesovershennoletnykh [The role of public policy in the prevention of juvenile delinquency].* Vestnyk MHOУ. 2012. № 3. p.p. 21-28. 5. Kostytsky M., Nastyuk M. *Osobennosty profylaktyky pravonarushenyy uchashcheysya molodezhy [Features of studying youth crime prevention].* Lviv, “L'vovskyy gosudarstvennyy unyversytet” Publ, 1983. 86 p. 6. *Osobennosty profylaktycheskoy raboty s nesovershennoletnyy [Features of preventive work with juveniles].* Kyiv, “RYO MVD USSR” Publ, 1978. 80 p.